

Dr Mr Willem van den Bergh.

Een man van ernst en gebed, van boete en bede, van danken en vasten voor zichzelf en voor allen, met wien hij in gemeenschap der heiligen leefde. Een leven van verootmoediging, en vol moedooien met alle ellendigen. Maar dan ook iemand, die daarbij niet blijven kon, doch steeds, op alle terrein, weer speuren moest naar de oorzaken van inzinking en ellende, om aldus getuigend en reddend op te kunnen treden. Zoo werd hij vader der Doleantie, en vader van vele dichtingen van barmhartigheid in ons land. Zoo kon hij, méér nog, met recht „het geweten der doleantie” genoemd worden, van wien Dr J. C. Rullmann met betrekking en tot Dr Kuiper en tot Dr Rutgers schrijven kon: ook de „ziel” en het „denkend hoofd” onderwierpen zich gaarne aan de stam van „het geweten der doleantie”.¹⁾ Zoo getuigde Prof. Lindeboom in zijn openingswoord van de Algemeene Vergadering van de Vereniging tot Christelijke Verzorging van Krankzinnigen in Nederland, 8 Mei 1890, kort na het overlijden van Dr van den Bergh, van hem: „Zijn gebed en getuigenis zal nog lang naverken. Hij was een kostelijk element in ons Bestuur. Hij wees inzonderheid op de geestelijke zijde van de zaak en den arbeid. De Heere heeft Zijn volk geroepen om te getuigen; dat „Veldwijk” meer en meer een GETUIGE van Christus mocht worden... was zijn gedurige wensch en bede”.²⁾

Reeds in zijn studententijd streed en getuigde hij tegen ontucht en prostitutie, hetwelk vooral in die jaren niet naliet zeer bijzondere indruk te maken. Uit een enkel woord als „dat de zwaarste straf voor wie een vrouw ten val bracht, wezen aan, haar leven te moeten aanschouwen tot haar graf”³⁾ bleek de ontferming, die hem vervulde, tegenover de onverschilligheid, die aan de universiteiten veeleer regel was. Nog tegen het einde van zijn leven, in 1889, had hij zich bereid verklaard, op het Congres tegen de prostitutie het onderwerp te behandelen: „De schuld van den man tegenover de vrouw”. Zijn juridische dissertatie, waarmee hij 29 Juni 1878 summa cum laude promoveerde, ging over: „De strijd tegen de prostitutie in Nederland”. Was van den Bergh zeker mede onder invloed van O. G. Heldring, die, naar hij zelf bekende, van groote beteekenis voor hem was geweest, tot de keuze van dit onderwerp gekomen, zoo heeft hij toch een eigen plaats ingenomen in den grooten strijd tegen de ontucht, die misschien het rijkst en beknopst uitkomt in de 2de stelling, aan zijn theologische dissertatie toegevoegd, luidende: „De bestrijding der prostitutie moet uitgaan van de belijdenis, dat alleen het geloof in den Christus Gods het kwaad in zijn wortel aantast”.

Jurist was en voelde van den Bergh zich niet. Slechts terwille van zijn vader was hij deze studie begonnen in 1868, maar reeds het volgende jaar had hij toestemming verkregen, zich ook in de theologische faculteit te laten inschrijven. Hij schreef hierover zelf aan Prof. Fabius nadat hij reeds gepromoveerd was, en deze voegde daaraan toe: „Zelfs heeft Dr van den Bergh den titel van meester in de rechten, dien hij een jaar vóór zijn promotie in de theologie voeren mocht, in dien tijd zelden of nooit gebruikt. Ook liet hij dien titel op het titelblad van zijn theologisch proefschrift achterwege, en meldt zijne huwelijksafkondiging zijnen naam als „Dr Willem van den Bergh”. Toch is zijn rechtsstudie hem zeer te stade gekomen bij de kerkelijke processen, waarin, na de ter-zijde-stelling van de synodale organisatie, de Kerk van Voorthuizen gewikkeld werd, en waarvan hij zoo alle bijzonderheden te beter kon volgen en begrijpen”.⁴⁾ Toch is hiermede wel het voornaamste gezegd, en niemand meene, dat Dr Mr W. v. d. Bergh zijn beteekenis voor de doleantie inzonderheid aan deze dubbele studie zou te danken hebben. Hij is van meet af vooral theologisch geweest, wel van zeer breede allure, maar vooral toch met zeer rijk en diep zieleleven.

Als theoloog promoveerde hij op een proefschrift over „Calvijn over het Genadeverbond”.⁵⁾ 30 Sept. 1879, en reeds in zijn inleiding gaf hij te kennen, dat het hem met deze dissertatie ging over de vraag: „Wat en wie is Gereformeerd?” (pg. 2) Dat moet uit de bronnen weer aan 't licht gebracht worden, en zuiver in verband met den nieuwen tijd uiteengezet worden. „ZIJ die op den bodem der Gereformeerde belijdenis leven en denken mogen, moeten met ijver aan den arbeid tigen (pg. 4). En dan kiest Dr v. d. Bergh juist de Verbondsleer tot voorwerp van zijn studie, omdat „de invloed der Gereformeerde dogmatiek ook op kerkstichtend, staatkundig en sociaal gebied juist te danken is aan en te verklaren uit die Verbondsleer, als een harer grondzuilen. (pg. 5). We kunnen in dit artikel aan dit werk niet te veel aandacht besteden. Zij het ons genoeg er aan te herinneren, dat het door Dr Kuiper in „de Heraut” met „hooge ingenomenheid” ontvangen werd, „overmits ze ons een eerstelinge biedt van die wetenschappelijke beoefening der

Gereformeerde belijdenis, waaruit alleen een betere toekomst voor Kerk en School dagen kan”. (5 Oct. 1879). Prof. Dr Is. van Dijk daarentegen schreef er in Studiën van 1880 een vrijwel vernietigende kritiek op. Reeds toen was de vraag aan de orde: wat is Gereformeerd? en: wie doet recht aan Calvijn? „Deze dissertatie is in zekeren zin geen gewoon proefschrift. Dr v. d. B. spreekt niet onduidelijk en wil spreken eenigermate in en door zijn verhandeling het woord van „het herlevend Gereformeerd type” in en buiten ons vaderland, en de Gereformeerde partij in ons vaderland vindt haar woord in deze dissertatie gesproken blijkens de lofspraak, die ze ontving”, maar Prof. van Dijk wilde er in zijn artikel op wijzen, dat dit proefschrift niet aan wetenschappelijke eischen voldeed, en toonde „dat het niet gemakkelijk is in de taal van het verleden, het verleden zelf te verstaan”.⁶⁾

Na een voorbereidingstijd van elf jaar (1868—1879), waarin Dr v. d. B. echter niet alleen studeerde, maar met name in de jaren '76 en '77 belangrijke en leerzame reizen in het buitenland maakte, waar hij met vele vooraanstaande mannen en inrichtingen in aanraking kwam, deed hij 7 Dec. 1879 intree in de kerk te Schaarsbergen, na bevestiging te zijn door zijn schoonvader Dr Pierson. Zelf vond Dr v. d. B. dien voorbereidingstijd wel eens wat lang, en zuchtte hij: „Was ik maar in het ambt”. „Nochtans”, schrijft Prof. Fabius, „schreef hij mij 2 Sept. '78, dat voor het leven in Staat, maatschappij en Kerk „de mensch toch gewoonlijk eerst omtrent dertigjarigen leeftijd volen wasdom in geestelijken zin bekomt”. „Ook wees hij mij eens op het feit, dat de Heiland zijne verschijning in het openbaar tot dien leeftijd verschoven heeft”.⁷⁾ Handelende zijn academische proefpreek, 28 Mei 1875 gehouden, over de woorden van Lukas 15:17 uit de gelijkenis van den Verloren Zoon: „tot zichzelf gekomen zijnde”, een preek die toen reeds diepen indruk op de studenten maakte, maar ook Dr van den Bergh zelf langen tijd bijbleef, niet minder typeerend is zijn intreelekt te Schaarsbergen: Ezechiël 33:10—11, waarvan de Wit meedeelt: „Een geheel buitengewone intrede was het. Van „redenaarstalent” merkte men niet veel. Althans niet van oratorie. Maar wel was de prediking aangrijpend en bezielend. En de nu nog in leven zijnde hoorders bewaren de heugenis ervan. 'Is hun of het „Bekeert u, bekeert u, gij huis Israëls! Waarom zoudt gij sterven?” hun nog in de ooren klinkt”.⁸⁾

Reeds te Schaarsbergen begon Dr van den Bergh zich op allerlei terrein te bewegen. Getrouw in de prediking des Woords, begon hij hier ook des middags dienst te houden, om den Heid. Cat. te verklaren. Des middags, want de avonden moesten volgens Dr v. d. B. bewaard blijven voor het gezinsleven. Behalve weekdiensten, hield hij tal van Bijbellezingen, op verschillende plaatsen. IJverig in al zijn gemeente-arbeid, kon hij zich daarnaast nog aan tal van andere belangen wijden. Richtte hij te Schaarsbergen al spoedig een School met den Bijbel op, zoo trad hij te Leeuwarden ook op voor heel het Christelijk Onderwijs. Hij deed ook dit op zijn wijze. Op dien Uniedag te Leeuwarden van Nov. '83, leidde hij zijn gehoor, naar het getuigenis van Ds G. H. van Kasteel, tot verootmoediging en waarschuwing tegen het gevaar van zelfvoldaanheid. Hij maande tot getrouw zelf-onderzoek, en stelde tal van ontdekkende vragen, hoe men in den Schoolarbeid verkeerde tegenover God, vragen, diepgrijpend in de ziel, en wel geschikt om alle zelfvoldaanheid te bannen.⁹⁾ Dat is echt Van den Bergh. Dat was zijn kracht. Of liever dat was van den Bergh de gave Gods in dezen man. Zoals hij hier op Schoolgebied zich openbaarde, zoo komt hij het volgend jaar uit op het terrein der Christelijke Barmhartigheid, en daarna op kerkelijk erf.

17 April 1884 was Dr v. d. Bergh aanwezig op de eerste voorlopige vergadering van hen, die de vraag onder oogen wilden zien: „Wat moeten en wat kunnen we doen voor de verzorging van Krankzinnigen, Doofstommen en Blinden, volgens den aard en den eisch der Christelijke liefde?” Op deze vergadering zou gesproken worden over de dringende behoefte als eerste punt. Aanstands verkreeg hierbij Dr v. d. Bergh het woord, en, zoo vermeldt dan het eerste jaarverslag van de huidige Vereniging tot Christelijke Verzorging van Krankzinnigen, opende deze belangrijke gedachtenwisseling met Jesaja 58:1 e.v. te lezen, en te wijzen op de dringende behoefte aan schuldbelijdenis bij Gods volk zelf. Inzonderheid wees hij op de noodzakelijkheid om de oorzaken der krankzinnigheid op te sporen. Zoo werd de noodzakelijkheid, maar dieper nog ook de schuld van het Christenvolk erkend. Dr v. d. B. werd benoemd in de voorlopige commissie, die later tot Bestuur der Vereniging gekozen werd. Op de Conferentie tot getuigenis, die aan de eerste algemeene vergadering der Vereniging „Veldwijk” voorafging, was het Dr v. d. Bergh, die een allerbelangrijkst referaat leverde over „De Oorzaken der Krankzinnigheid”, waarheen Prof. Lindeboom tot in zijn laatstgehouden

referaat over „De Geestelijke Belangen der Stichtingen” (1932) nog telkens weer terugwees. Het was een woord naar zijn hart geweest, waarin immers „de gevoelens der deskundigen waren vergeleken met de uitspraken van Gods onfeilbaar Woord”.¹⁰⁾ Volgens Dr v. d. B. hing „de toeneming van de krankzinnigheid in ons land waarschijnlijk samen met het geestelijk verval, dat tegenwoordig onder Gods kinderen maar al te duidelijk is. Zij zelve zijn van die toeneming de schuld, in zoverre zij te niet genoeg de oorzaken der ziekte bestrijden, waartoe zij bijzonder door Gods Geest en Woord bekwaamd worden; 2e in Kerk, gezin en binnenkamer zoo weinig het lot der ongelukkige lijdens bepleiten bij den barmhartigen Hoogepriester; 3e zelve te weinig verootmoedigd zijn onder de oordeelen Gods, die ook uit de toeneming der krankzinnigheid en van het zenuwlijden spreken”.¹¹⁾ Ik had hierover alleen een artikel willen schrijven, omdat ik meen, dat deze woorden van Dr v. d. B., te weinig bekend, nog van ontzagge-lijke beteekenis zijn, zooals trouwens dit gansche referaat, waarover veel meer te zeggen ware. Nu wij ons echter te beperken, en speciaal met de doleantie bezig te houden hebben, wijzen we nog slechts op wat Dr v. d. B. in het slot van dit referaat opmerkte: „Veel wordt tegenwoordig gesproken over kerkherstel. Ach, blijkde deze overal door te breken door herstel der plaatselijke barmhartigheid tegenover de Krankzinnigen in uw gezin, omgeving en Kerk en door bestrijding der oorzaken dezer ziekte waar zij zoo verschillend maar ook zoo weinig bevreemd blijkt te zijn en in Gods Woord beschrijving en geneesmiddel beide ligt”.¹²⁾

Reeds in 1882 had hij geschreven: „daarenboven kom ik dagelijks meer tot inzicht en ervaring, dat de oorzaken waarom de Heere ketterijen, scheuringen, onvruchtbaarheid en afval over ons arm vaderland en de gemeente brengt, vooral in het gebrek aan barmhartigheid tegenover armen, zieken, en allerlei soort van lichamelijk en stof-felijk ellendigen gelegen is. De reden, waarom Israël naar de ballingschap ging en waarom Christus zelf aan de Israëlieten hun aanstaande verwoesting aanzegt, wijzen daarop”.¹³⁾

Hoezeer hem in deze jaren te Schaarsbergen deze gedachten bezig hielden, blijkt uit meerdere van zijn publicaties. Met Ds Pierson voerde hij de redactie van Magdalena, Evangelisch Jaarboek, uitgegeven ten voordele van het Asyl-Steenbeek, waarin hij bleef schrijven over ontucht en prostitutie, ontdekkend de zonden en schuld der Nederlandsche mannen en vrouwen; in 1879 over „De vreemde vrouw in Nederland”; in 1881 „Een avond uit het leven van een Leidsch student”; in 1882 „Barmhartigheid en niet offerande”; in 1883 „Les-sings Faust”; in 1884 „Toespraak gehouden bij den bidstond 14 Sept. 1883 in de Kloosterkerk ter inleiding van het 's Gravenhaagch Congres tegen de reglementeering der ontucht”. Maar van niet minder belang was zeker wat hij schreef in „Bouw-stenen”, tijdschrift voor Inwendige Zending onder redactie van Dr L. Heldring, waarvan Dr v. d. B. medewerker was, allereerst reeds in Aug. 1883 over „De Philanthropie in de Kerk”, doch daarna ook in '84 over „Een Ouderloos en Naamloos Kind”. Beide artikelen handelen eigenlijk reeds over de verhouding van de Inwendige (of zooals Dr v. d. B. dan nog liever zei: de Binnen-landsche) Zending tot de Kerk. Dat was het ouderloos en naamloos kind! Breedvoerig toonde v. d. B. de nadeelen aan, dat de philanthropie en allerlei werk van barmhartigheid en evangelisatie los naast de Kerk stonden, en met klem voerde hij het pleit voor de allernauwste band en verbinding tusschen beide. Typeerend is weer het einde van het tweede artikel voor Dr v. d. B.: „Moge dit opstel gelezen worden met die deernis over onze diep gezonken kerken en diakonien, waarmee het besef van de solidariteit onzer schuld gepaard gaat; en tevens uit barmhartigheid over de Kerk (de moeder), over de „Inwendige Zending” (het kind) aan herstel en vereniging van beide geen onzer wanhopen; veeleer ieder in Jezus naam, door den Heiligen Geest, naar Zijn Woord daartoe arbeiden!”¹⁴⁾

Zoo rijpte over heel de linie van zijn breed en diep gaande leven de Reformatie van den Bergh: de Kerk-hervormer, die, met groote bewogenheid zoekende de oorzaak van allerlei ellenden, telkens weer bij de tekortkomingen der Kerk uitkwam, en daarvan steeds meer schuldbelijdenis doen moest. Ook gedurende de Reformatie zou hem dat besef geen oogenblik verlaten. Hij was zoo bang voor Farizeïsme. Hij zag de geestelijke gevaren aan de doleantie verbonden: „het veruitwendigen van den strijd; het bezigen van mid-delen, die den strengen toets des Geestes niet konden doorstaan; niet het minst de Farizeeuw-sche zelfverheffing en het verheerlijken van Gods trouwe — inderdaad zoo ontrouwe — volk; het niet voelen van de solidariteit der schuld; ook de gedachte, dat met het bevrijd worden uit de synodale organisatie het eigenlijke werk, het kerk-herstel was afgeloopen, terwijl voor hem de arbeid

daarmee eerst begon: ja de synodale organisatie ter zijde gesteld moest worden, ten einde de kerkherstel mogelijk te maken".¹⁴

In Voorthuizen, waar Dr v. d. B. 12 Oct. 1884 zijn intrede deed, kwam hij tot de volle en zeer rijke ontplooiing van zijn persoonlijkheid. Na voor meer dan 40 beroepen bedankt te hebben (ook voor de grootere steden als Amsterdam, Den Haag, Haarlem, Utrecht, e.a.), nam hij Voorthuizen voorwaardelijk aan, n.l. „dat hij de gemeente kon leeren en regeeren naar Gods Woord, en dit Woord zou worden gehandhaafd boven de Synodale reglementen, die hiermee in strijd zijn".¹⁵ Heeft de Kerkeraad na rustig beraad daarin toegestemd, dan doet Dr v. d. B. zijn intrede met Ps. 51:19—20, sprekende over de geloofs-, de schuld-, en de gebedsbelijdenis, en na den tusschenzang vooral stilstaande bij het diep verval van land en volk en kerk.¹⁶ Een gewone intredeprek was dit ook al weer niet. Eer was het een programma van den arbeid, dien deze prediker zou gaan verrichten, in geloof, met boete en gebed. Naast zijn steeds actueele prediking, hield hij ook te Voorthuizen weer Bijbellesingen, en vooral velerlei bidstonden, soms gepaard gaande met vasten, of boete- en bededagen, voor allerlei nooden en belangen in het Koninkrijk Gods: voor Kerkherstel; de catechisatiën; de zending; de school; vereeniging „Veldwijk"; enz.

Nog maar nauwelijks in de Classis Harderwijk, nam Dr v. d. B. aanstonds deel aan de actie tot Reformatie, die daarin onder de predikanten Vlugg, van Nijkerk, en Ringnalda, van Oldebroek, reeds aangevangen was, en waarvoor hij zich feitelijk reeds uitgesproken had door zijn deelname aan de Conferentie te Amsterdam van gecommitteerde kerkeraadsleden, waar positie was gekozen tegen de Synodale organisatie (11 Apr. 1883). In bidstonden ging hij voor, en op de conferenties der ambtsdragers van die Classis hield hij lezingen over „De Kerken-orde, vastgesteld in de Synode van Dordrecht 1618—19"; „De Proponentsformule"; „De bruikbaarheid der Dordsche Kerken-orde"; „De toepassing der Dordsche Kerken-orde"; enz.

Na rustige, ernstige, ootmoedige voorbereiding, waarin de gansche gemeente betrokken werd, werd Zondag 7 Februari 1886 het besluit van den Kerkeraad, dat reeds dateerde van 10 Sept. 1885, bekend gemaakt, dat „de band met de hogere Besturen was doorgesneden".¹⁷ Het was de Zondag waarop in Kootwijk Ds Houtzagers werd bevestigd, waartoe Dr v. d. B. ook zeer krachtig had meegewerkt.

„Hoe de Kerkeraad tot dit besluit was gekomen diende de gemeente nauwkeurig te weten, zou zij welbewust in dezen kunnen volgen. Daartoe werd nu aan de leden der Kerk te Voorthuizen door den Kerkeraad een „open brief" gericht, „ter aanwijzing van hetgeen strekt tot verwerping van Gods Woord en van Jezus Christus als eenigen onmisbaren Naam en tot ontheiliging van het Sacrament des Avondmaals".¹⁸ Deze brief onder het motto van Dan. 9:19 „O Heere, hoor! o Heere, vergeef! o Heere, merk op, en doe het, vertrek het niet! Om Uwselfs wil, o mijn God! want Uwe stad, en Uw volk is naar Uw Naam genoemd" is niet alleen van ontroerende schoonheid, maar ook van zeer grondigen inhoud. Elk wist nu duidelijk en goed waar het om ging. Soortgelijk schrijven richtte de Kerkeraad aan de Kerken van de Classis Harderwijk; aan den Koning; aan de Algemeene Synode der Ned. Herv. Kerk. Al kunnen we hier deze stukken als documenten van den Kerkeraad niet nauwkeuriger beschouwen, toch dragen ze wel zoo geheel het karakter en den geest van Dr v. d. B., dat ze ook hier der vermelding althans ten volle waard waren.

Na deze eerste reformatische daden, volgt een periode van ongehoorde krachtontplooiing van Dr v. d. B., die zoo goed beseftte, dat thans eigenlijk eerst de werkelijke hervorming der Kerk begon. Niet alleen te Voorthuizen, maar straks schier in het gansche land, op Congressen en Conferenties, trad nu Dr v. d. B. op, en refereerde o.a. over „De roeping der Kerken in de praktijk der barmhartigheid, het verval daarvan en de middelen tot reformatie"; „De bedienende personen" op het Diaconaal Congres te Utrecht; en schreef over „Onze persoonlijke en kerkelijke onbarmhartigheid en hare genezing" in „Olie en Wijn in de wonden". Langs dezen weg werd Dr v. d. B. de vader van de Stichting voor idioten en achterlijke kinderen 's Heerenloo te Ermelo, maar ook middellijk van het ziekenhuis Eudokia te Rotterdam. Daarna had echter ook het ambt van ouderling zijn volle belangstelling, en hij geeft leiding met zijn referaat over „De arbeid van den Ouderling in en buiten de gemeente", op het Ouderlingencongres te Utrecht. Had hij vroeger reeds gesproken over „Het ambt der geloovigen", ook thans hield hij zich daarmee bezig, en Ds Wagenaar, die er over schreef, ontleende veel aan de gedachte van Dr v. d. B. Zoowel in „de Heraut" als in de „Gelderse Kerkbode" verschenen belangrijke artikelen van zijn hand. Men vond Dr v. d. B. schier overal, en hij gaf zich geheel, op allerlei gebied, om overal de ordinantiën des Heeren tot gezag en in praktijk te brengen. Geen wonder, dat men hem meermalen ook aan de Vrije Universiteit

zocht te verbinden als hoogleraar, hetgeen tenslotte ook gelukte, al is het nooit tot inauguratie gekomen.

Het moet voor dezen geheel-toegewijden werker, voor dezen overgegeven bidder, voor dezen rustig-bewust en leider wel ontzettend geweest zijn, dat ernstige ziekte hem noopte naar Zwitserland te gaan, waar hij 30 April 1890 overleed. God had hem in het bijzonder de gaven van ootmoed en deemoed geschonken. Dat zal het zeker dezen vrome lichter gemaakt hebben, alles in 's Heeren hand over te laten. Hij wist zoo goed dat het niet om menschen gaat, maar om 's Heeren werk en koninkrijk alleen. Maar wij gedenken hem, nu na een halve eeuw, met stille en dankbare ontroering. Was Dr v. d. B. gewoon te vragen wat God ons in een gestorvene gegeven had, en stelden wij die vraag nu ook ten aanzien van hem, dan kunnen we slechts zeggen: die hoogste en rijkste aller gaven, bij MENSCHEN meest niet zeer in tel, maar kostelijk voor GOD: het gebroken en verslagen hart, waarvan Dr v. d. B. getuigd en gepredikt heeft, en waarvan zoo terecht tot op den huidigen dag zijn grafsteen te Territet bij Montreux getuigt, waarop de woorden gebeeld zijn: „De offeranden Gods zijn een gebroken geest; een gebroken en verslagen hart zult gij, o God, niet verachten". Die gave bovenal heeft iedere Reformatie van noode. Wij danken den Heere, dat Hij in Dr Willem van den Bergh aan de Doleantie die gave in zoo volle en heerlijke mate schonk, en wij bidden dat in dien geest dan ook moge zijn de herdenking der doleantie en het leven onzer vereenigde Gereformeerde Kerken.

E.-V.

A. R.

- 1) J. C. Rullmann, De Doleantie, 1916, pg. 26.
- 2) Zesde Jaarverslag, pg. 9.
- 3) Mr D. P. D. Fabius, Dr Mr Willem van den Bergh, 1920, pg. 17.
- 4) a.w. pg. 12 v.
- 5) Dr Is. van Dijk, Gezamenlijke Geschriften, I, pg. 321, 322.
- 6) a.w. pg. 10.
- 7) D. de Wit, Een Boetgeant, 1920, p. 26.
- 8) De Wit, a.w. pg. 105.
- 9) Tweede Jaarverslag, pg. 37.
- 10) Eerste Jaarverslag, pg. 52.
- 11) Idem, pg. 59.
- 12) Fabius, a.w. pg. 72.
- 13) t.a.p., pg. 82.
- 14) Fabius, a.w. pg. 54—55.
- 15) G. van Zeggelaar, Wat God deed met Zijn Kerk te Voorthuizen, pg. 69.
- 16) Van Zeggelaar, a.w. pg. 75.
- 17) Idem, a.w. pg. 106.
- 18) Idem, a.w. pg. 107.

De Doleantie in de Caricatuur.

De Doleantie in de Caricatuur! — kan ook dit een passend onderwerp zijn voor een bijdrage in een Doleantie-nummer?

De redactie van „De Reformatie", die er mij om vroeg, zal de overtuiging hebben, dat zulk een bijdrage niet gemist mag worden, omdat herdenking van „de reformatie van 1886" mede insluit het in gedachten brengen van den spot, waarmee „de wereld" haar destijds bejegend heeft. Dat men met dit verzoek bij mij te land gekomen is, zal vermoedelijk hiernaar liggen, dat ik, toen 25 jaar geleden de eerste Kerk der Doleantie deze reformatie herdacht, in een publicatie over haar historie iets van Kootwijk in de caricatuur heb meegedeeld.

Heeft het wel zin na een halve eeuw „de Doleantie in de caricatuur" nog eens op te rakelen? En is het ook stichtelijk?

Zij dit onderwerp er niet een van de allereerste orde, verre van zin-loos is het na te gaan, of „de wereld" de Kerk heeft gecaricaturiseerd en gevlippendeerd om gehoorzaamheid aan haar Koning of gehoorzamen wederkeer tot Zijn dienst. Want een Kerk, waarop niet de slagschaduw van wereldlijke minachting en verdachtmaking valt, heeft buitengewone reden tot zelfonderzoek. Maar die schaduw is hier, en zij valt zwaar. Mee door die bestendige en felle caricatuur wordt verklaard, hoe door duizenden jarenlang de Doleantie is beschouwd. Immers geeft zij niet weer den strijd om waarheid en recht, maar verzonnen gebeurtenissen of min-of-meer verdraaide gevallen, verbeeld tot kardinale feiten, waaraan buitenstaanders hun oordeel en houding bepalen. Zoo kan het nagaan van de Doleantie-caricatuur zelf-critische waarde en verhelderende betekenis hebben. En voorts kan het ons stichten in het geloof, dat een Kerk, die leven wil in trouw aan haar Hoofd, door wereldschen smaad en helschen spot niet overweldigd zal worden.

Caricatuur versta ik hier niet in den engeren zin van spotprent, maar breeder opgevat als satire door woord en beeld beide. Wie hiervoor „Amsterdammer", „Lantaarn", „Ned. Spectator" en „Uilenspiegel" naslaat, komt voor het aantreffen van den felsten spot voortdurend weer terecht bij laatstgenoemd „humoristisch-satyriek weekblad", op welks frontpagina we den narrenkop met veeren pen en stift zien afgebeeld. Wat nu de platen betreft, het tweetal dat door Dr J. C. Rullmanns „De Strijd voor Kerkherstel" reeds zeer bekend werd, liet ik achterwege en bij een verdere keuze bepaalde ik mij om verschillende redenen tot „De Lantaarn" en „Uilenspiegel", waarvan de meeste, zoo niet alle, de signatuur dragen van Jan Holswilder.

De wereld, die over de Kerk graag grinnikt en gnuift, en ook bij het Conflict van '86 zich verplicht achtte een

duit in 't zakje te doen, heeft genoten van de caricatures die dagen, die, waar voorheen de „preciesen" getoond en geveerd werden, thans de „dollen" of „fijnen" ridiculiseerde. Over haar artistieke waarde vel ik geen oordeel. Zin voor parodie en instinct voor klein-menschelijke zwakheden worden soms wel bewezen. Maar de aanhoudende spot biedt niet steeds verrassende variaties. Van zelfbeheersching is schier geen sprake. Lichtscherts of fijne ironie zijn zeldzaam. Zooveel te meer uiting van haat en verachting, ook jegens wat heiligs is. En zoo zitten we door dien vinnigen spot, verstaand als weergave van werkelijkheid, na 50 jaar nog geschiedteld b.v. met die paneelzagerij-„reportage" als een stuk historie-beschrijving.

Laat ik aan de hand van de platen een en ander verduidelijken.

Plaat I („Uilenspiegel", 18 Juli 1885) stelt voor Dr Kuyper, slapende op een bergtop, waar hij een verschijning krijgt van een zestal geesten, zich man-

festeerend in menselijke gedaanten, gehuld in lange witte gewaden en elk dragend een zwarten steek (elden genoemd: trigonocephalitis, d.i. driehoekige hersenontsteking). De teekenaar spot met dat jaarlijksch zomerverblijf in de Zwitsersche bergen: immers daar worden door Kuyper alle snoode plannen uitgebroed, verderfelijk voor der Liberalen rust en der Modernen welvaart.

't Was 21 Febr. 1875, dat Kuyper naar Zuid-Frankrijk en Zwitserland trok, hooggaand overspannen. Nog maar 13 jaar ligt zijn promotie achter den rug. En nu...? Een erkend voorman der Calvinisten in de Hervormde Kerk. In '71 door Groen als politiek opvolger aangewezen, Publicist van een 38-tal geschriften. Leider en adviseur van talloze conferenties en vergaderingen. Hoofdredacteur van „De Standaard". Lid der Tweede Kamer. Zoo slaakt hij in de bergen de bede: „O, mijn God! stil de stormen, die mijn ziel ontrusten!" Maar '77 hersteld terug, verduubelt hij zijn actie. Ook wordt dan „De Heraut" weer opgericht.

In een vers herinnerd Tjil aan die jaren '75—'77. De „donk're tijden" van 1 Sam. 3 vs 1b zijn voorbij, zegt hij.

„Onze doctor was toen lijdend,
En sloeg, negen jaar geleën,
Van den Simplon hulp verheidend,
De oogen naar 't gebergte heen."

Toen verschenen hem „engeltjes in witte kleeren" en kreeg hij „kondschap van zijns vrienden dood" (Groen). Op 11 Juli '85 publiceert het blad een „telegram" van den Simplon: „Dr Kuyper wordt binnenkort hier verwacht. Er zullen weder eenige geestverschijningen plaats hebben". De hier gereproduceerde teekening is het gevolg. „Nieuwe geestverschijningen op den Simplon", zoo luidt de titel. En naar het onderschrift spreekt een der geesten tot Dr Kuyper: „Ga, en verkondig, mijn zoon! dat gij de uitverkorene des hemels zijt... de nieuwe messias, die op de aarde gezonden is om een nieuw koninkrijk Gods te stichten..."

De strijd voor Kerkherstel moet het lezerspubliek „verklaard" worden als een zaak, voortkomende uit persoonlijke eeroezucht en schijnheiligheid. Elke gedachte aan een diepgewortelde overtuiging en een opkomen voor de eere van Koning Jezus moet uitgebannen worden. Alles moet om Kuyper draaien! Van den Simplon, waar „het spookt", geeft „Uilenspiegel" een week later dan ook een „brief" met bericht, dat „de schim van Dr Abraham Kuyper" tot de verschijningen van Hannibal en Napoleon I gesproken heeft: „Ik ben de burgerzoon, die door een leger van gereformeerde engelen op de Alpen gewijd werd, om zich een pauselijke kroon op de slapen te drukken...". En het reeds geciteerde vers bevat nog een oproep:

„Ziel, die dorst gelijk een hinde,
Kom, tot Kuyper u gewend!
Hier is deeg van zuiver koren,
Echt gereformeerde gist!
Haast u, of gij gaat verloren;
Word als hij een Calvinist."

Hoe Tjil zelf er precies over denkt, bekend hij aan het slot volgender wijs:

„Doch
Geest
Weer
Kwik

Wie zal scha
over de „refo
vergiftigd zijn
vangen?"

Plaat II („L
Het Kerkelij
Het kerkelij
euw is door
antie „Kerkve
genoemd d
voor de dola
1886 vervul
haar Raad
Attestenkwes
de zelfstandig
het loon voc
Schorsing van
kamen! De Ires
en zijn overs
kamen". Niet
Kerk, maar te

Tegenover
lijnt met Von
het destijds
schold als h
velde trok te
tegen heel
stad. Des dic
reert hem en
den haan, sta
Zijn verschij
Al het geheft
vliegt elkaar
fragment uit g

„U
Ra
St
En
Sc

Dat men op
het scherpe
wordt in het

Plaat III
zeelzagerij" i
En veelvuld
„wereld" ge
Doleantie als
Onder het

op Gereforme
Mr A. F. de
dgen aan re
spanning van
raag een de
consistorieka
zonen met de
en puriteins